

УДК 371.1+378

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2020.69-3.12>**Н. А. Олійник**кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри фізичного виховання
та психолого-педагогічних дисциплін
Вінницького національного аграрного університету**Л. М. Спірідонова**старший викладач кафедри фізичного виховання
та психолого-педагогічних дисциплін
Вінницького національного аграрного університету

НЕТРАДИЦІЙНІ ФОРМИ ЛЕКЦІЙ ЯК ЗАСІБ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ У ВИЩИХ АГРАРНИХ ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ

Актуальність дослідження в тому, що робота включає обґрунтування доцільності впровадження нетрадиційних лекцій в освітній процес під час вивчення дисциплін психолого-педагогічного циклу. Метою статті є аналіз особливостей нетрадиційних лекцій за способом викладу навчального матеріалу в аграрних закладах освіти. Виділено типові особливості активізації навчання за рахунок проведення нетрадиційних лекційних форм заняття. До них відносяться: активізація розумової діяльності; тривалий, а не короткочасний характер активності студента; самостійне, творче вироблення рішень у процесі освітньої діяльності, підвищення мотивації до навчання; постійна взаємодія викладача і студента.

Лекційному викладанню дисциплін психолого-педагогічного спрямування в аграрних закладах освіти притаманний цілий ряд переваг порівняно з іншими формами організації освітньої роботи студентів. Основні форми лекційної роботи – це проблемна лекція, лекція-діалог, лекція з розбором конкретних ситуацій. Слід відзначити, що дисципліни психолого-педагогічного циклу, що містять лекції проблемного характеру, сприятимуть творчому засвоєнню предмета, стимулюватимуть до подальшої трудової діяльності. Однак ефективність проблемної лекції знижується у великих аудиторіях і залежить від рівня підготовки студентів, тому її доречніше проводити зі студентами старших курсів та магістрами.

Ефективною формою проведення лекційного заняття зі студентами аграрних закладів освіти є проведення лекції у формі діалогу. Кожна лекція-діалог складається з трьох етапів. Одним зі способів активізації освітньої діяльності студентської молоді під час лекційного курсу вивчення дисциплін психолого-педагогічного напрямку є лекція з розбором конкретних ситуацій. Така форма лекції проводиться з використанням мультимедійних засобів навчання. Інформація, яка подається викладачем з використанням мультимедійних засобів навчання, містить інформацію, яка в подальшому обговорюється на лекції.

Слід відзначити, що застосування нетрадиційних форм лекцій у вищих аграрних закладах освіти сприяє ефективності засвоєння знань, покращенню інтересу до вивчення дисциплін психолого-педагогічного циклу і формуванню професійних умінь та навичок майбутнього фахівця аграрної галузі.

Ключові слова: викладач, студент, нетрадиційна лекція, проблемна лекція, психолого-педагогічні дисципліни, лекція-діалог, лекція з розбором конкретних ситуацій, мотивація.

Постановка проблеми. Важливою складовою частиною сучасної вищої аграрної школи натеper є вдосконалення освітнього процесу на основі впровадження кращих досягнень світової і вітчизняної дидактики. Слід зауважити, що сьогодні на перше місце виноситься самостійна та практична робота студентів як одна з форм навчання, що забезпечує глибокі знання студентів-аграріїв. На другий план відходять традиційні форми навчання, зокрема такі, що передбачають освітню роль викладача, який на основі власного досвіду та з урахуванням індивідуальних можливостей

студента здатний організувати високоефективний освітній процес. Адже саме викладач є організатором та координатором освітньої роботи студентів, допомагає студенту набути відповідних знань та вмінь. Одним із важливих засобів розвитку пізнавальної діяльності студентської молоді є лекція. Їй належить провідна роль серед усіх форм освітньої діяльності, адже в ній узагальнюється світовий досвід багатьох поколінь науковців. На думку вчених, лише вона дає студентові «первинну установку й орієнтацію, забезпечує базові уявлення про предмет, який вивчається, і його

науковий метод, закладає основу глибоким і міцним знанням» [4, с. 58].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблемою дослідження проблемного навчання присвячені наукові доробки вчених: М. Гарунова, В. Загвязинського, П. Лузана, В. Манько, М. Махмутова та ін. У працях сучасних науковців (О. Брюховецька, О. Жураківська, Т. Осіпова, С. Теслюк, Е. Федорчук) досліджено проблемну лекцію як найоптимальнішу форму навчання у вищій школі. У своїх дослідженнях науковці розкривають недоліки та переваги лекції як форми навчання у вищій школі. Зазначають, що для теоретичної підготовки студентів найкращою та результативною формою навчання є лекція проблемного характеру. У сучасній вищій школі питання вибору нетрадиційних форм роботи у вищих навчальних закладах знаходяться в полі зору багатьох науковців. Цій проблемі приділяли увагу у своїх дослідженнях, Н. Голуб, О. Горошкіна, В. Дороз, А. Нікітіна, Л. Кожуховська, М. Пентилюк, О. Потапенко, Т. Симоненко та ін.

Мета статті – проаналізувати особливості нетрадиційних лекцій за способом викладу навчального матеріалу в аграрних закладах освіти.

Виклад основного матеріалу. Найважливішим, на нашу думку, в процесі підготовки майбутніх фахівців аграрної галузі є проблема підготовки та проведення лекційної форми занять в аграрних закладах освіти. На жаль, традиційні форми проведення лекцій не дають можливості майбутнім фахівцям аграрної галузі розвивати практичні навички, у зв'язку з цим вважаємо за необхідне застосовувати інноваційні методи навчання під час лекційного вивчення матеріалу студентами. Це спонукатиме студентів до розвитку творчих здібностей, мотивуватиме їх до отримання практичних навиків, допоможе забезпечити високий рівень професіоналізму майбутнього фахівця. Під час нетрадиційних форм проведення лекційних занять студент краще налаштується на максимальну самореалізацію отриманих знань, зможе проявити свої творчі ініціативи, вирішувати проблемні завдання.

Науковець І. Дичківська вирізняє типові особливості активізації навчання за рахунок проведення нетрадиційних лекційних форм заняття. До них науковець відносить:

- активізацію розумової діяльності (студент змушений бути активним незалежно від його бажання);
- тривалий, а не короткочасний характер активності студента;
- самостійне, творче вироблення рішень у процесі освітньої діяльності, підвищення мотивації до навчання;
- постійну взаємодію викладача і студента [1, с. 245–255].

За сучасних умов, коли головна увага аграрної вищої школи зосереджена на всебічному підвищенні якості професійної підготовки майбутніх фахівців, а отже, й посилюється роль самостійної і практичної роботи студентів, значення лекції невпинно зростає. Лекційному викладанню дисциплін психолого-педагогічного спрямування в аграрних закладах освіти притаманний цілий ряд переваг порівняно з іншими формами організації освітньої роботи студентів. Викладач під час викладання лекційного матеріалу враховує специфіку аудиторії та викладає новітні наукові досягнення. Під час вивчення лекційного матеріалу студенти не тільки отримують необхідні знання, а й навчаються критично його оцінювати. Все частіше в аграрних вищих закладах освіти викладачі з дисциплін психолого-педагогічного напрямку віддають перевагу нестандартним формам проведення лекційних занять, таким, як: *проблемна лекція, лекція-діалог, лекція з розбором конкретних ситуацій*.

Проблемна лекція – один із заходів раціоналізації та інтенсифікації освітнього процесу, вона забезпечує об'єктивний контроль знань студентів і сприяє підвищенню ефективності та якості навчальної, пізнавальної та виховної роботи, розвитку пізнавальних інтересів студентів і набуттю навичок самостійного поповнення знань [2, с. 12]. На нашу думку, саме проблемна лекція передбачає діалог викладача зі студентами: викладач постійно звертається до студентів з питаннями, які стимулюють розумову діяльність студента, мобілізують його до використання знань з метою отримання нових знань. Під час лекції проблемного характеру студент не отримує готових висновків. Він бере активну участь у лекції, сприймаючи її полемічну суть. Саме викладач у ході лекції виокремлює коло нерозв'язаних питань, а потім за участю студентів дає на них виважені відповіді. Завдяки методичним заходам (висунення гіпотез, звернення «за допомогою» до аудиторії) викладач заохочує аудиторію до спільних роздумів, дискусій.

Робота викладача передбачає підведення студентів до самостійного здійснення висновків та вміння знаходити правильні рішення в проблемних ситуаціях. Задаючи запитання та відповідаючи на нього, викладач таким чином привертає увагу студента до наступного запитання з цієї ж теми. Тобто він стимулює розумову діяльність студента, залучає до творчих уявлень, при цьому пропонує для ґрунтовнішого вивчення теми ознайомитися з науковими доробками вчених (монографіями, статтями). Слід відзначити, що дисципліни психолого-педагогічного напрямку, що містять лекції проблемного характеру, сприятимуть творчому засвоєнню предмета, стимулюватимуть до подальшої трудової діяльності. Однак ефективність проблемної лекції

знижується у великих аудиторіях (більш ніж 50 студентів) і залежить від рівня підготовки студентів, тому її доречніше проводити зі студентами старших курсів та магістрами.

Наприклад, проблемна лекція за темою «Фінансування вищої освіти в Україні». У процесі лекції викладач спонукає магістрантів до спільних роздумів, до дискусії. Для стимулювання мисленевих операцій студентів викладач заздалегідь складає проблемні питання. Основні етапи проблемної лекції: постановка проблеми та шляхи її вирішення; постановка проблеми, а шляхи вирішення визначає студент. Основне завдання лектора – допомогти студентам самостійно знайти способи вирішення проблемних завдань про розподіл фінансових ресурсів, сформувані уявлення про систему державного фінансування вищої освіти в Україні, а також можливі шляхи вдосконалення системи фінансування вищої освіти.

Ефективною формою проведення лекційного заняття зі студентами аграрних закладів освіти є проведення лекції у формі діалогу.

Кожна лекція-діалог складається з трьох етапів. Перший етап лекції діалогу передбачає постановлення проблеми перед аудиторією. Завдання викладача на цьому етапі – визначити коло питань, що потребують обговорення у процесі дискусії з цієї проблеми, спрямувати дискусію в русло обговорюваної теми. Другий етап – пошук правильного вирішення цієї проблеми [3, с. 98]. Важливе завдання для викладача – подати додаткову інформацію з питання, що розглядається, і виявити нові судження та умовиводи, накреслити шляхи вирішення проблеми на основі висловлених думок. Третій етап лекції передбачає формулювання висновків. Лектор узагальнює позиції, тези, аргументацію студентів, вироблені в ході дискусії, висловлює свою думку й судження з проблеми, ставить допоміжні запитання та співвідносить основні висновки з проблемою, яка дискутується [3, с. 99].

Упровадження в практику аграрної освіти нетрадиційної лекції-діалогу потребує від викладача вміння працювати з аудиторією та досконалого знання матеріалу з урахуванням рівня підготовленості студентів.

Участь студентів у лекції-діалозі забезпечується різними прийомами, наприклад таким, як запитання до аудиторії (не передбачення), що носить інформаційний характер, а саме спрямоване на перевірку про інформованість студентів з даної проблеми, актуалізацію знань, необхідних для її розуміння, та визначення ступеня готовності до сприйняття матеріалу, що викладається на лекції. Запитання адресуються всій аудиторії, студенти дають відповіді сидячи, з місця. Запитання формуються таким чином, щоб студент зміг дати однозначну відповідь. Викладачу слід урахувувати відповіді студентів і будувати свою подальшу роботу.

Для студентів-магістрів доречно ставити проблемні запитання, які спонукатимуть їх до обмірковування проблемної ситуації. Студенти, замислюючись над змістом ситуації, виявляють інтерес до теми лекції, позитивно ставляться до проблем, які підлягають вивченню, намагаються самостійно або разом із викладачем розв'язати проблемну ситуацію. Таким чином, відбувається всебічний і глибокий аналіз проблеми. Так, вивчаючи тему «Зміст вищої освіти в Україні та за кордоном», викладач використовує кілька завдань, які розглядаються на лекції:

1. Прогнозуючі завдання – застосовуються під час визначення теми лекції, тлумачення окремих термінів (зміст освіти, загальні засади побудови системи вищої освіти тощо) і перерахування основних засад системи вищої освіти. Такі завдання сприяють розвитку теоретичного мислення студентів.

2. Ретроспективні завдання, освоєння матеріалу на основі раніше вивченого. Так, наприклад, викладач звертає увагу магістрантів на систему вищої освіти України, принципи цієї системи, особливості процесу навчання в Україні та за кордоном. Такі завдання спрямовані на закріплення раніше вивченого матеріалу і на власний досвід студента, вони допомагають стимулювати розумову діяльність студентів та створюють умови для подальшої самостійної діяльності освоєння.

3. Контрольні завдання передбачають перевірку та розуміння студентами матеріалу, що вивчається. Такі завдання дають можливість викладачеві перевірити знання студентів та за необхідності відкорегувати засвоєний матеріал. Слід відзначити, що контрольні завдання допомагають активізувати роботу студентів протягом всієї лекції.

Одним зі способів активізації освітньої діяльності студентської молоді під час лекційного курсу вивчення дисциплін психолого-педагогічного напрямку є лекція з розбором конкретних ситуацій. За своєю структурою така лекція має дискусійний характер і спрямована на пригадування вже отриманих у процесі навчання знань. Така форма лекції проводиться з використанням мультимедійних засобів навчання (відеофільм, діафільм, аудіозапис тощо). Інформація, що подається викладачем з використанням мультимедійних засобів навчання, містить інформацію, яка в подальшому обговорюється на лекції. Завдання викладача – розгорнути дискусію, метою якої є зосередження уваги студентів на важливих проблемах, налаштувати студентську молодь на творче сприйняття інформації, яку надає викладач. Зазвичай інформація для такої лекції добирається досить актуальна та гостра (суперечлива), однак на обговорення не повинно витрачатися багато часу; не можна також допускати, щоб дискусія відхилилась від теми.

Наприклад, розглянемо лекцію з аналізом конкретних ситуацій за темою «Керівництво вищим навчальним закладом». Викладачем пропонуються для розгляду студентам магістрам такі ситуації:

1. Вищий начальний заклад, що займає третє місце в рейтингу серед вищих аграрних закладів освіти, визначив свій стиль керівництва, який можна охарактеризувати як відсутність реального управління. Чи є ефективною, на вашу думку, така система управління, і чи є виправданою відмова керівництва від розроблення стратегії управління вищим закладом освіти? Чи може впливати це на результат освітньої діяльності установи?

2. Неefективна система управління вищим навчальним закладом призвела до того, що університет опинився на межі ліквідації. Які міри Ви би прийняли, якби очолили даний навчальний заклад?

Висновки і пропозиції. Отже, слід відзначити, що застосування нетрадиційних форм лекцій у вищих аграрних закладах освіти сприяє ефективності засвоєння знань, покращення інтересу до вивчення дисциплін психолого-педагогічного спрямування, а також формуванню професійних

умінь та навичок майбутнього фахівця аграрної галузі. Основними видами лекцій, які сприяють кращому вивченню дисциплін психолого-педагогічного напрямку, є проблемна лекція, лекція-діалог, лекція з розбором конкретних ситуацій.

Перспективами подальших розвідок можна вважати з'ясування ролі інших форм організації освітнього процесу для студентів-аграріїв у процесі вивчення дисциплін психолого-педагогічного циклу.

Список використаної літератури:

1. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології. Київ : Академія, 2012. 344 с.
2. Караван Ю.В. Нетрадиційні форми лекцій у вищій школі. *Інноваційний потенціал української науки – XXI сторіччя: збірник статей*. Запоріжжя : Видавництво ПГА, 2012. С. 11–19.
3. Федорчук Е.І. Лекція як засіб реалізації студентоцентристського підходу до викладання педагогічних дисциплін. *Педагогічна освіта: теорія і практика : зб. наук. пр.* Кам'янець-Подільський, 2011. Вип. 7. С. 98–102.
4. Штокман И.Г. Вузовская лекция: Практические советы по методике преподавания учебного материала. Київ : Вища школа, 1981. 152 с.

Oliinyk N., Spiridonova L. Nontraditional forms of lectures as a means of increasing the efficiency of students' education in higher agrar education institutions

The relevance of the study is that the work includes justification of the expediency of introducing non-traditional lectures in the educational process in the study of disciplines of the psychological-pedagogical cycle. The purpose of the article is to analyze the features of non-traditional lectures by the way of teaching material in agricultural educational institutions. Typical features of activation of training are distinguished at the expense of carrying out non-traditional lecture forms of training. These include: activation of mental activity; long-term rather than short-term nature of student activity; independent, creative decision-making in the process of educational activity, increasing motivation for learning; constant interaction between teacher and student.

Lecture teaching of the disciplines of psychological and pedagogical direction in agrarian educational establishments, has a number of advantages in comparison with other forms of organization of educational work of students: The main forms of lecture work are problematic lecture, lecture dialogue, lecture with analysis of specific situations. It should be noted that the disciplines of the psychological-pedagogical cycle, which contain lectures of a problematic nature, will promote creative mastery of the subject, will stimulate further work. However, the effectiveness of a problem lecture is reduced in large audiences and depends on the level of student preparation, so it is more appropriate to conduct it with senior students and masters.

An effective form of lecture with students of agricultural educational institutions is a lecture in the form of dialogue. Each lecture-dialogue consists of three stages. One of the ways to activate the educational activity of student youth, during the lecture course of studying the disciplines of psychological and pedagogical direction is a lecture with the analysis of specific situations. This form of lecture is conducted using multimedia training tools. The information provided by the teacher using multimedia training contains information that is further discussed in the lecture.

It should be noted that applying non-traditional forms of lectures in higher agrarian educational institutions promotes the efficiency of mastering knowledge, improving the interest in the study of disciplines of the psychological-pedagogical cycle, as well as will contribute to the formation of professional skills and skills of the future specialist in the agricultural sector.

Key words: teacher, student, non-traditional lecture, problem lecture, psycho-pedagogical disciplines, lecture-dialogue, lecture with analysis of specific situations, motivation.